

Danczi Annamária

Nyelvemlékeink nyomában

A nyelvemlekek.oszk.hu honlap bemutatása

A XXI. század hétköznapjaiban számos vizuális és auditív hatás éri az embert, így lassan elvárássá válik bennünk a sok impulzus, az ingergazdag környezet szinte minden színtéren. Éppen ezért nagy jelentősége van a multimedialitásnak, amelynek az is a célja, hogy minél több élményközpontú információ érje el az embereket. Nemcsak az új dolgokkal, a friss találmányokkal kapcsolatban él bennünk az igény, hogy minél figyelemfelkeltőbben jelenjenek meg a világban, de a több száz éves „alkotások” is sokkal érdekesebbé válnak (főleg a fiatalok számára), ha korszerűvé varázsoljuk őket. A technikai fejlődéssel együtt sok esetben megváltoztak az olvasói szokások és a kultúra „fogyasztásának” módjai is.

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) munkatársai is megéreztek a „hívó szót” a digitalizációra a különböző emlékévek és jeles évfordulók kapcsán. Az utóbbi két évtizedben számos digitális szöveg (szép- és szakirodalom) jelent meg az interneten, és ennek hatására más közgyűjteményekben is elkezdődött a digitalizálás. Ez a folyamat lehetővé teszi, hogy a széles nyilvánosság bárhol és bármikor elérje a legféltebb, ritka vagy egyetlen példányban létező dokumentumokat. Ezek a világhálón közzétett archívumok, adatbázisok egyrészt tehermentesítik a közgyűjtemények munkatársait, továbbá nagy előnyük az, hogy különböző keresési lehetőségek is a rendelkezésre állnak, amelyeket az érdeklődők felhasználhatnak. Ám a megjelenést segítő munkatársaknak több nehézséggel is szembe kell nézniük: például az állományvédelmi digitalizálás, a digitalizált gyűjteményekre épülő szolgáltatások, adatbázisok létrehozása, az interneten való megmutatkozás lehetőségeinek a kihasználása (Sudár 2010).

2008-ban a *Nyugat* című folyóirat születésének 100. évfordulójára készült el az OSZK első multimédiás szolgáltatása (1), valamint a Reneszánsz év tiszteletére (2) indult útjára egy másik, 2009-ben pedig elkészült az Örkény István életművét tárgyaló honlap (3) és a magyar nyelvemlékeket felvonultató internetes gyűjtemény (4) is.

Az Országos Széchényi Könyvtár 2009. október 29. és 2010. február 28. között kiállítást szervezett, amelynek témája a magyar nyelvemlékek voltak. A kiállítás apropóján hozták létre a *Magyar nyelvemlékek* című multimédiás szolgáltatást is a könyvtár gondozásában, és ezen a honlapon mind tudományos, mind ismeretterjesztő tartalmakat találhat az olvasó. A két vetület vizuálisan is elkülönül: míg a bordó háttéren az ismeretterjesztő, addig az ezüstös alapszínen a tudományos dimenzió jelenik meg. A kettőt az *Ómagyar Mária-siralom* időspirálban tekeredő szövege köti össze, és egy tulipán mint hagyományos magyar motívum, a tudományos rész háttérében pedig feltűnik a *Halotti beszéd* szövegét

tartalmazó kódexlap egy részlete (Sudár 2010). A honlap minden oldala felkínálja a lehetőséget a két vetület közötti váltásra (1. ábra).



1. ábra

A Magyar nyelvemlékek című multimédiás szolgáltatás nyitóoldala (4)

A honlapon megjelenik több mint 130, szakmai szempontok alapján válogatott nyelvemlék lelőhelyjegyzékkel együtt, továbbá 13 kiemelkedően fontos szöveg az ismeretterjesztő részen, illetve számos nyelvjegyzék digitalizált változata. A szerkesztők az egyes nyelvemlékek nevéhez sajátos megnevezéseket társítottak, amelyek tömören kifejezik, hogy az adott dokumentum miért különösen értékes. A két legrégebbi nyelvemlékünk – a *Halotti beszéd és könyörgés* (a legrégebb összefüggő magyar szövegemlék) és az *Ómagyar Mária-siralom* (az első fennmaradt magyar nyelvű vers) – mellett megtaláljuk a weboldalon például az első magyar nyelvű nyugtát (*Vér András menedéklevele*), a legrégebb, eredetiben fennmaradt históriás éneket (*Szabács viadala*) és a legrégebbi magyar nyelvű könyvet (*Jókai-kódex*) is (Sudár 2010). Ezen az összeállításon keresztül szerették volna elérni az oldal kigondolói és létrehozói, hogy minél több (akár laikus) emberhez is eljussanak a magyar nyelvemlékek, de céljuk volt az is, hogy a középiskolai tanárok bátrabban nyúljanak ehhez a témához, közvetlen segédanyagot tudjanak nekik nyújtani a témakör tanításakor.

A *Nyelvemlékek* fül alatt elérhető a szolgáltatás adatbázisában szereplő nyelvemlékek úgynevezett adatlapja, amely a legfontosabb információk (a megnevezés, az elkészítés helye és ideje, a nyelvemlék anyaga, a levélszám, a méret, az őrzőhely, az írásmódra, a kötésre utaló adatok stb.) mellett tartalmazza a nyelvemlék leírását (összefoglalását) is. Az adatlapon keresztül eljuthatunk a már elkészült további vonatkozó digitális tartalmakhoz, illetve az adott nyelvemlék digitális változatához is (2. ábra).



2. ábra

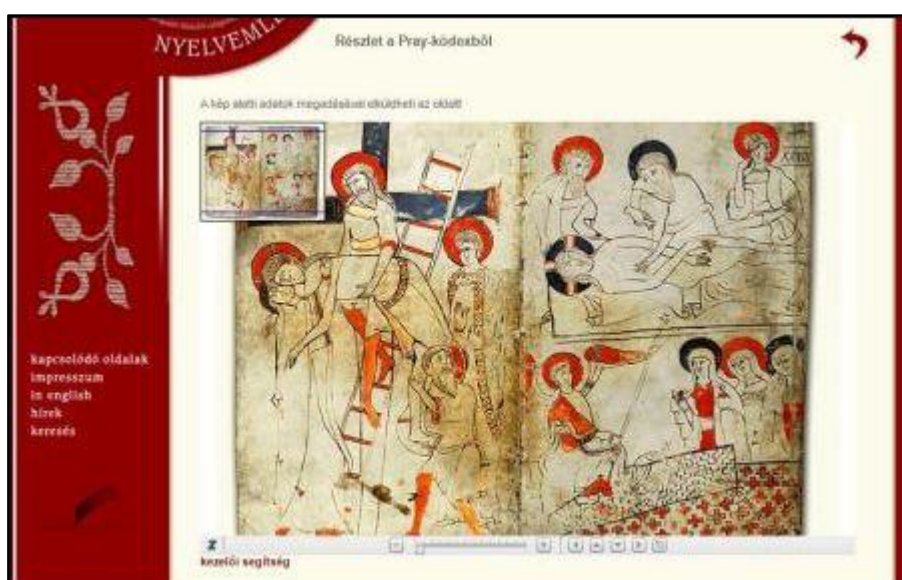
A tihanyi apátság alapítólevele adatlapjának részlete (4)

Néhány nyelvemlék szövegét még nem sikerült a szakembereknek feltárniuk, ezért a honlapon az adatlapokon még hiányzik a leírás, ez még jövőbeli feladat a kutatók számára. Továbbá lassan haladnak a még elkészületlen digitalizált képek (ezek néha több száz oldalas kódexek) körüli munkálatok is.

A honlapon publikált nyelvemlékeket a jelenlegi őrzési helyük szerint is megjelenítették. Ezen kívül külön kiemelték a három budapesti közgyűjteményben őrzött nyelvemlékek listáját, a csoportbontásban szereplő negyedik listában pedig (néhány szörványemlék, Árpád-kori nyelvemlékek stb.) minden nyelvemlékkódexünk szerepel, valamint rajtuk kívül jobbra azok a nyelvemlékek, amelyek az Országos Széchényi Könyvtár „Látjátok feleim...” című nyelvemlék-kiállításán voltak láthatók 2009 októbere és 2010 februárja között.

A weboldalon találunk szakbibliográfiákat, továbbá fellelhetjük a tudományos szövegkiadások összefoglalóit is (ennek a már eddig elkészült digitalizált köteteit). Az összefoglaló sorozatok (például a *Régi Magyar Nyelvemlékek*, a *Nyelvemléktár*) mellett nyelvemlékek szerinti bontásban jelenik meg egy-egy dokumentum szövegkiadásainak a listája. Ezek a listák tartalmazzák a szövegkiadás-sorozatok vonatkozó tételeit, valamint az adott nyelvemlék önálló megjelenéseire vonatkozó adatokat. A nyelvemlékek szerinti közölt bontás tartalmazza nemcsak a vonatkozó szakirodalmi tételleket, hanem az olvasó számára látható listákban feltűnnek azok a cikkek, tanulmányok, ismertető is, amelyek már digitálisan is olvashatók, és így könnyen elérhetőek a honlapról. Csak rájuk kell kattintani, és a linkek továbbvezetnek az adott oldalra.

Számos érdekesség vár a böngészőre az eddigieken kívül is. Tudunk képeslapot küldeni a *Pray-kódexből* (3. ábra), és ha nem boldogulunk vele egyedül, a kezelő segítséget nyújt. Keresgélés közben rábukkanhatunk arra a térképre, amelyet az őrzési helyek szerint készítettek el, és amely bizonyítja a kultúra határokon és századokon átívelő egységét. De találunk az ismeretterjesztő felületen különféle hanganyagokat és multimédia-elemeket is. (A tudományos oldalon csak az a négy nyelvemlékfelvétel hallgatható meg, amelyeknek a szövegét a korábbi kiállítás látogatói hallhatták a termekben.) Megtalálhatók a honlapon az érdekességek között olyan irodalmi művek, képzőművészeti műalkotások, megzenésítések, amelyeket nyelvemlékeink ihlettek, például Kosztolányi Dezső *Halotti beszéd* című költeménye Latinovits Zoltán és Mensáros László előadásában. Közel 40 hanganyag és 10 filmrészlet nyújt kiemelkedő élményt és segítséget mind a köznevelés szereplőinek (tanárnak és diáknak egyaránt), mind az érdeklődő felhasználóknak.



3. ábra

Képeslapküldési lehetőség (részlet a Pray-kódexből) (4)

A weboldalon megjelenő dokumentumok, a hozzájuk kapcsolódó szakirodalmi anyagok és az egyéb fontos tartalmak nemcsak a tájékozódást és az elmélyülést segítik, hanem rámutathatnak új feladatokra is a kutatásban, mivel felhívják a figyelmet a még feldolgozatlan nyelvemlékekre, a hiányzó adatokra, és arra is, hogy az összetettsége miatt mennyire nehéz meghatározni a nyelvemlék fogalmát.

A honlap egyik nagy előnye, hogy folyamatosan gyarapodik, bővülnek a szolgáltatások. A megalkotók igyekeztek angolul is tájékoztatni az érdeklődőket, de a honlap tartalma még nem érhető el más nyelven (bár tervezik az oldalon publikált 12 külföldön őrzött magyar nyelvemlék cseh, horvát, lengyel, német és román nyelvű adatlapjának a létrehozását is). Találunk két nyelvemléket (*Halotti beszéd és könyörgés*, *Ómagyar Mária-siralom*), amelyekre rákattintva egy másik oldalon elolvashatjuk az angol fordításukat, a többi fordítás a jövő kutatóira vár.

A digitalizált szövegek, képek, hangzó anyagok lehetővé teszik azt is, hogy egy-egy meghatározott szempont alapján jól szerkesztett, kisebb-nagyobb tematikus összeállítások is létrejöhessenek. Az így megszülető honlapok segíthetik nemcsak a pedagógusok munkáját (például a nyelvtörténet témakörénél), hanem a közoktatásban és a felsőoktatásban részt vevőket is, legyen az illető akár középiskolás diák vagy tanár, akár egyetemi hallgató vagy oktató. A nyelvemlékek mint téma ugyanolyan színesen tanítható, mint az iskolai (nem csak anyanyelvi) órák bármelyik másik témaköre. A nyelvemlékekkel nem csupán a magyar nyelvi órán és nem csak önálló témakörként foglalkozhatunk, hiszen számos más műveltségi területhez is kötődnek az anyanyelven kívül a történelemtől és az irodalomtól a földrajzon át a különféle művészeti ágakig. A nyelvemlékek beépíthetők akár a néprajz (a nyelv és a népi kultúra kapcsolata; népszokások, hagyományok), az irodalom (a nyelvemlékek mint irodalmi, művészeti értékű művek, például: *Ómagyar Mária-siralom*), a történelem (a történelmi Magyarország, a különböző időkben és területeken élő magyarok nyelvezet), a földrajz (a nyelvemlékekből kiragadott példák összekötése a nyelvi változások megfelelő területével), az ének (nyelvemlékek megzenésítése vagy általuk ihletett zeneművek, a különböző átiratokat bemutató hangfelvételek), a vizuális kultúra (színezett tollrajzok, királyi monogrammak) műveltségi területek tananyagába.

A nyelvemlékekkel a magyar nyelvi órákon sem csupán a nyelvtörténeti témakörben (a magyar nyelv történetének főbb korszakai, a nyelvtörténeti korszakok jellemzése), hanem más tananyagrészeknél is érdemes foglalkozni. Például a szociolingvisztikánál (a régi nyelvhasználat és a társadalom kapcsolata), a jelentéstannál (a régi magyar szavak jelentése), a grammatikánál (a régi grammatikai formák), a névtannál (névhasználat az ősmagyar, ómagyar stb. korban), a szövegtannál (nyelvemlékek szövegeinek az elemzése), a lexikológiánál (a szókincs változásai), a helyesírás-tanításnál (a helyesírás történetisége, régi szabályok vagy szabálytalanságok), a stilisztikánál (a nyelvemlékek szövegeinek stílusa, a használt régi szavak stilisztikai értéke).

Minél többször visszük be a nyelvemlékeket a XXI. század iskolájába, annál nagyobb hangsúlyt fektethetünk a nyelvtörténet hatásának felismertetésére a mai magyar nyelvre. A nyelvtörténet vizsgálata azért is fontos, mert a mai magyar nyelv és nyelvtan ebben gyökeredzik. A nyelvemlékek által megismerhetik a diákok, hogy a nyelvnek mely területei változtak leginkább, és rámutathatunk arra, hogy melyek változnak még ma is (a hangok, a szókészlet, a nyelvtan, a helyesírás, a jelentések). A kreatív gondolkodást fejlesztheti, ha következtetéseket kell levonniuk a tanulóknak a honlapon található nyelvemlékek segítségével az adott korra, az író társadalmi helyzetére (a jóslás gyakorlata). A szóbeli kifejezőképesség fejlődik, ha a régies hangvételi szövegeket meg kell szólaltatniuk a diákoknak; az emlékezőképesség is fejleszthető azáltal, hogy versenyt rendezünk, amelynek témája az, hogy ki emlékszik minél több érdekes kifejezésre, mondattöredékre, témára a tanult nyelvemlékekből; és az együttműködési kompetencia is fejlődhet kooperatív csoportmunka által (például projektelőadás készítése valamelyik nyelvemlékről, PowerPoint-bemutató). Kitzújhatjuk célul a kreatív nyelvhasználat gyakoroltatását (például szövegértési feladatok, akár hangzó szöveg alapján, amelyet a honlapról le tudunk játszani), a kommunikációs kompetencia fejlesztését (a korabeli nyelvemlékek és a későbbi, általuk ihletett művészeti alkotások összehasonlítása, érvelés amellelt,

melyik szebb, melyik kifejezőbb stb.), illetve a kulturális kompetencia (más népek nyelvemlékeivel való összehasonlítás) erősítését is.

A nyelvemlékeket bemutató honlap célja volt az is, hogy megmutassa, a kultúra egész, nyelvemlékeink – a szórványemlékektől a XVI. századi magánlevelekig bezárólag – nemcsak emlékek, nemcsak „kiállítási tárgyak”, hanem velünk élő, az anyanyelvünket, a kultúránkat ma is megihlető, formáló szövegek és források. Ezt az attitűdöt tudják erősíteni diákjaikban azok a tanárok is, akik a honlap segítségével próbálják közelebb hozni tanulóikhoz a több száz éves nyelvemlékeinket, ezek máig fennmaradt fontosságát és értékét.

Irodalom

Sudár Annamária 2010. Magyar nyelvemlékek az interneten. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat.* 57. 11–12.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5418&issue_id=521 (2016. május 9.)

- (1) *Nyugat 1908–2008.* <http://nyugat.oszk.hu/> (2016. május 9.)
- (2) *Mesék Mátyás királyról.* <http://matyasmesek.oszk.hu> (2016. május 9.)
- (3) *Örkény István honlap.* <http://orkenyistvan.hu/> (2016. május 9.)
- (4) *Magyar nyelvemlékek.* <http://nyelvemlekek.oszk.hu/> (2016. május 9.)

Danczi, Annamária: Tracking manuscripts. The introduction of the homepage nyelvemlekek.oszk.hu

Az írás szerzőjéről

Danczi Annamária

tanár
Patrona Hungariae Katolikus Iskolaközpont, Budapest

doktori hallgató
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest

dancziannamaria[kukac]gmail.com